

Форум „Изследователски подходи в обучението по български език“, 2019

**Лингвистични знания,
комуникативна компетентност,
функционална грамотност**

проф. Йовка Тишева
СУ „Св. Климент Охридски“

Лингвистични знания

- Знания за езика като система – елементи на системата и правила за подреждането им
→ „Зная езика“

Резултат от структуралисткия подход в езикознанието, който и досега е водещ в изследванията на българския език

Знания за езиковите равнища: единици; признаци, отношения, употреби (обикновено илюстрирани с отделни примери)

Лингвистични знания

- „Декларативни знания“ за езика като система със свои норми, правила, конвенции, стилове

Откъснати от „процедурните знания“ за операциите с признаците на езиковите факти; за последователните действия, насочени към постигане на конкретни прагматични цели, напр. при анализ и трансформация на текст, при осмисляне функциите на различни речеви употреби, при вникване в уместността им в определени условия. (Димчев 2010)

Лингвистични знания

- Знания за метаязика, чрез който се описва езиковата система
→ „Зная терминологията“

Сбор или списъци от понятия; дефиниции; класификации на явленията; примери (отново най-често изолирани, без връзка с вече усвоените знания)

Липсва идеята за системност на езиковите явления; механично възпроизвеждане на определения, които не са осмислени; анализ заради самия анализ

Какво означава днес да владееш един език?

- Човекът, който владее даден език, от една страна, има достъп до и умее да си служи с различни текстове, а от друга, разполага с езикови средства, чрез които да е активен във всички значими за него сфери на живота:
 - Участва/реагира по адекватен начин в различни ситуации.
 - Обобщава, прави изводи и заключения.
 - Изявява своето положително или отрицателно отношение (при различни стимули).
 - Може да аргументира своето мнение.

Какво означава днес да владееш един език?

- Знание както за ядрото на езиковата система, така и за „периферни“ полета, свързани със специфични ситуации и контексти

Наред със знанията за книжовния език – усвояване на знания за езиковите варианти:

- писмена и устна реч
- териториални и групови варианти
- езикови стилове и регистри; разговорна реч

Какво означава днес да владееш един език?

- Езикът е средството, чрез което се пренася културното знание. (Хъдсън 1995)
- Изучаването на език и култура – възпитаване на „българщина и характер“ (А. Т.-Балан 1927)

Езикът отразява общочовешкото, националното и индивидуалното в културата, разбирана като комплекс:

- институционалните норми
- националните традиции, етикета, моралните ценности
- актуалните образци на социална престижност и вариантите в комуникацията (политическа, медийна, делова, научна, ежедневна)
- религиозна и етнокултурна символика и т.н.

Какво означава днес да владееш един език?

- Промените в социокултурните условия
→ прехода от „знаниецентристки подход към компетентностен подход“ (Димчев 2010)

Актуалните учебни програми – структурирани около компетентности:

- Социокултурни
- Езикови
- Комуникативни (слушане, говорене; четене и писане)

Резултатите от обучението: ориентирани към знания, умения и отношения в трите области; операционализация: „Ученикът познава, различава, разбира, използва, прилага, употребява, създава...“

Лингвистични знания

- От доминация на системноструктурния принцип
→ съчетаването му с комуникативноречевия подход

В урока по български език – представяне на езиковите факти „в система (например: Какво трябва да направя, за да организирам урок на тема: „Наречие“, „Обстоятелствено пояснение“, „Разсъждение по житейски проблем“, „Научен стил“?...)“ (Димчев 2010)

Лингвистични знания

- От доминация на системноструктурния принцип
→ съчетаването му с комуникативноречевия подход

Въпросите в езиковото обучение – не само от какво се състои, как е изградена системата (единици и правила), граматичен анализ, повторение на правила, редактиране на грешки, но и КАК функционира и ЗАЩО именно по този начин се реализира, кои фактори определят различните функции и т.н.

Лингвистични знания и езикова култура

- Освен съвкупност от материални и духовни ценности, **култура** означава още образованост, знания, цивилизованост, както и висока степен на развитие на нещо, изградено умение за нещо.

Езиковата култура е част от културата на всеки човек и отразява знанията му за езиковата система, за правилата, определящи употребата на езиковите елементи, и уменията му за подбор и употреба на езикови форми, които са най-подходящи за конкретната речева ситуация.

Лингвистични знания и езикова култура

1. Знания за езика и за книжовната норма

- познаване и прилагане на нормите на книжовното произношение и правопис
 - спазване на граматичните норми
 - познаване на лексикалното богатство на езика и умение да се използва според лексикалните норми
-
- Равнището на езиковата култура се оценява по скалата *правилно* – *неправилно* спрямо книжовната норма.

Лингвистични знания и езикова култура

2. Знания за особеностите на различните комуникативни ситуации и умения за избор на езикови средства, които са подходящи за конкретната ситуация с оглед на конкретните участници, цели, теми, място и т.н.

- Равнището на езиковата култура се оценява по скалата *подходящо (уместно) – неподходящо (неуместно)* спрямо елементите на комуникативната ситуация и особеностите на функционалния стил или на езиковия регистър.

Лингвистични знания и езикова култура

„В езика си и с езика човекът обработва, култивира себе си... Култът към собствения език е култ към сами себе като личност. Култивирана реч съчетава култура на език и култура на мисъл.“ (Балан 1921)

- Езикова култура: норми; ситуация и контекст; чистота и хубост на езика
- Култивиране на езиков усет:

езикова просвета → езикова култура → езиково съзнание

Водеща е ролята на учителя и училището.

Лингвистични знания и езикова култура

- Ролята на училището и на учителите

„Учителят трябва да бъде филоложки образован, та да тълкува живота на езика като изказ и като форма на изказа;

- Обучението по български език трябва органично да се свързва с народността, защото няма образование без народностна боя;
- С българския език като предмет на обучението се мери нещо от живота на българите, а то е развоят и на българската и усъвършението на българската мисъл и слово за реч и за книжнина;
- Учителят трябва да чете, да следи книжнината на предмета си.“

Комуникативна компетентност

- Водеща цел на съвременното езиково обучение
- Общата европейска езикова рамка – езикови равнища според компетентностите (уменията), а не според усвоената граматика или лексика

Н. Чомски през 60-те години на ХХ в.: езикова компетентност (language competence) и нейната реализация (performance)

През 70-те г. на ХХ век – ново значение: съвкупността от умения за използване на езиковите средства

Комуникативна компетентност

- Комплекс, съставен от различен брой компоненти според различните автори

Най-традиционната – четирикомпонентна структура

1. Граматична (лингвистична) компетентност: знания за граматиката и за речника на езика

Възможност за избор на правилните лексикални средства, свързването на правилните форми на тези думи в словосъчетания и изречения

- Предпоставка, основа, но не и крайна точка в развитието на комуникативната компетентност

Комуникативна компетентност

2. Дискурсна компетентност: знания за средствата, чрез които се изграждат текстовите единици, и за типовете текст, които се използват в различни сфери и ситуации, напр. при диалогична или монологична реч, при директно или опосредствано общуване, в медийната комуникация и др.

3. Социолингвистична компетентност: знания за това кои езикови средства са подходящи в различни контексти или речеви ситуации. Говорещият да направи избор на адекватни средства от вече усвоените речникови и граматични ресурси, който да е мотивиран от темата, ситуацията и отношенията между участниците в общуването.

Комуникативна компетентност

4. Стратегийна компетентност: комплексни знания за цялостния процес на комуникацията

Умения за избор на подходящи средства във връзка с комуникативната цел, на средства за „управление“ на комуникативния процес, за преодоляване на сривове или бариери в общуването и под.

В преподаването лингвистичната информация да се обвързва с функциите на езика: инструментална, регулаторна, интерактивна, персонална, евристична, креативна и информативна.

От представяне на граматични парадигми към операционализирането им

Езикова
компетентност

- Прилагане на знанията за граматиката и речника

Дискурсна
компетентност

- Смесово и логически свързани текстове, устни и писмени текстове

Социолингвистична
компетентност

- Съобразяване на езиковите средства с конкретната ситуация

Комуникативна компетентност

- Комуникативният подход (методологична рамка, а не метод)
 - Подбор на учебно съдържание според нуждите на учениците
 - Акцент в обучението върху общуването и продуктивните дейности
говорене и писане
 - Използване на автентични текстове от различни стилове и жанрове

Комуникативна компетентност

- Комуникативният подход (методологична рамка, а не метод):
 - Активизиране на личния опит на обучаваните с цел подпомагане на обучението в класната стая
 - Свързване на езиковото обучение в класната стая с реалните речеви ситуации
 - Комуникативни задачи според интересите на групата

Функционална грамотност

- За обсега на понятието – сравнение с други сродни понятия

Езикова грамотност: „способността на човека да идентифицира, да разбира, да интерпретира, да създава, да обменя, да общува, да изчислява, като използва отпечатани и написани на ръка материали, свързани с различни видове контекст“ (Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014 – 2020 г.)

Езиковата грамотност е базова грамотност.

Функционална грамотност

Четивна грамотност – акцент върху четенето и писането (репродуктивна и продуктивна дейност в писмената комуникация)

„Разбиране, използване и осмисляне на писмени текстове за постигане на цели и удовлетворяване на потребности от задълбочаване на познанията и развиване на интелектуалния потенциал на личността за активното ѝ участие в обществения живот.“ (PISA’ 2009: Рамка за оценяване)

Функционална грамотност

Функционална грамотност: способността за четене и писане на по-високо равнище, което позволява пълноценно професионално и социално развитие на личността и ефективно участие в групата, към която принадлежи, в обществения живот, в професионалната сфера.

- Разбиране на съдържанието на текста
- Формулиране на съждения и изводи, свързани с прочетеното
- Свързване на новата информация от текста с предишни знания
- Прилагане на наученото от текста в ежедневните дейности за решаване на конкретни житейски задачи от различни сфери

Функционална грамотност

Според документите на ЮНЕСКО „функционално грамотен е този, който може да участва в дейности, в които грамотността е условие за ефективно функциониране на неговата група и общност и която му дава възможност да ползва четенето, писането и смятането за своето усъвършенстване и за развитието на общността“

- Умения за прилагане на наученото чрез четене в нови ситуации
- По-добра и по-успешна социализация
- Ефективна реализация в групата, в професионалната сфера и под.
- Насърчаване на по-нататъшното учене и усъвършенстване

- **Лингвистични знания** – познаване на елементи на езиковата система; езиковите и конвенционалните правила и норми
- **Комуникативна компетентност** – умения за избор и употреба на езикови средства, които отговарят на комуникативната ситуация, социалния и културния контекст; дискурсивни практики чрез писмени и устни текстове
- **Функционална грамотност** – знания на/за езика; умения за комплексен анализ на текстове; формулиране на изводи, изразяване на мнение, мотивация; преход от решаване на учебно-познавателни проблеми към казуси от реалността